

A NEMZETKÖZI SEGÉLYEZÉS MIKROÖKONÓMIAI MEGKÖZELÍTÉSBE KÖZ- VAGY MAGÁNJÓSZÁG-E A SEGÉLY?

Jelen tanulmány a nemzetközi segélyezést mikroökonómiai szempontból vizsgálja. Kiindulópontja az a feltételezés, hogy maga a segély egy olyan jószág, amely egyaránt hasznosságot jelent annak, aki adja és annak, aki kapja. A kétféle fogyasztó – azaz a donor és a recipiens – számára azonban különbözőképpen jelenik meg a segély: míg a célországok esetében alapvetően magánjóságról van szó, a donorok számára közjavakra jellemző tulajdonságokkal bír a segélyezés. Mivel a közjavak kínálata a kizárhatóság és a rivalizálás hiányában általánosságban is elmarad a kívánatos szinttől, a segélyek alulkínálatának az egyik okát is ebben láthatjuk.

A nemzetközi segélyezés jelenségének számos gazdasági, társadalmi és politikai oka, valamint célja van, több diszciplína keres magyarázatot arra, hogy mi motiválja a segélyezést, illetve milyen jellemzői vannak ennek a forrástranszfernek. Ez a tanulmány egy mikroökonómiai megközelítést alkalmaz: azt vizsgálja, mennyiben tekinthető a segélyezés közjóságnak, illetve magánjóságnak a donorok és a recipiensek szemszögéből, majd arra keresi a választ, hogy milyen hatással van mindez a segélyezés keresletére és kínálatára.

A nemzetközi segélyezési rendszer a második világháború utáni világrend terméke. Habár azelőtt is volt arra példa, hogy egyes államok támogatásban részesítettek másokat, de a segélyezés folyamatos mivolta, illetve rendszerré válása megkülönbözteti azt a korábbi, elszórtabb tranzakcióktól.¹ A második világháború után Európa újjáépítését tekintették elsődleges feladatnak, de a segélyezés fókuszja az 1950-es évekre áttevődött Afrikára, Ázsiára, Latin-Amerikára. Mintegy két évtizeden keresztül a mezőgazdaság fejlesztése, illetve nagyszabású infrastrukturális beruházások (közlekedés, telekommunikáció, energiaellátás) jelentették a segélyezés fő célját (big push [Rosenstein–Rodan 1943]).

Az 1960-as évektől a közgazdasági elmélet terén előtérbe kerültek a strukturalista és függőségi iskolák, amelyek külső hatásokkal magyarázták a fejlődő országok elmaradottságát. [Prebisch 1962, Wallerstein 1974, Amin 1976] A gyakorlatban ezzel párhuzamosan megjelent a „basic needs approach” (alapvető szükségletek megközelítése), amelyet az OECD Fejlesztési Segélyezési Bizottsága (DAC) deklarált 1977-ben. Ez azt a felismerést tükrözte, hogy a nagyszabású beruházásokból fakadó haszon nem méltányos módon oszlik meg a célország lakossága között, sőt, bizonyos esetekben kifejezetten az elitek érdekeit szolgálja, s ezért a segélyeknek új irányt szabtak, mégpedig az alapvető szükségletek kielégítése került a középpontba. Az alapvető szükségletek fogalma egyaránt jelentett elemzési keretet és egy segélyezési stratégiát.

¹ A nemzetközi segélyezési rendszer alatt az abban résztvevő szereplők, az őket mozgató érdekek és motivációk, valamint az ezeket szabályozó nemzeti és nemzetközi intézmények, szabályok, normák összességét értjük. [Paragi et al 2007: 57]

Ennek a folyamatnak egy további lényeges eleme volt a világbanki fordulat *Robert McNamara* vezetése alatt, amelynek következtében a szegénység célzott csökkentése vált hangsúlyossá. Ez kisebb projektek végrehajtását követelte meg, és különös figyelmet fordítottak az oktatásra és az egészségügyre.

A nemzetközi pénzügyi intézmények felfogását tükrözve az 1980-as években bevett gyakorlat lett a fejlődő országok költségvetésének, illetve a költségvetés egyes szektorainak támogatása, hiszen ennek segítségével ki lehetett küszöbölni a kisebb projektek elszigeteltségéből adódó hiányosságokat, illetve nagyobb felelősséget lehetett a célországok kormányaira bízni. Ezzel azonban együtt járt a washingtoni konszenzusban² [Williamson 1989] megtestesülő fiskális szigor és a segélyezés szigorú gazdasági feltételekhez kötése. [van de Walle 2001, Rodrik 2006]

A Szovjetunió összeomlása és ennek következtében a bipoláris világrend átalakulása a segélyezésre is nagy hatással volt. Jelentős mértékben csökkent a stratégiai kényszer, hogy a segélyeket a politikai és biztonsági megfontolások szolgálatába állítsák és a hidegháború logikája szerint válasszák ki a támogatandó országokat. Annak ellenére, hogy ezzel lehetőség nyílt egy hatékonyabb segélyezési rendszer kiépítésére és a támogatások hatásosság alapján való elosztására, a politikai motiváció csökkenése a támogatás mennyiségének apadásához vezetett – ez volt az ún. „donorfáradtság” jelensége. Ezt fokozta, hogy a donorok egyre inkább felismerték, hogy több évtizedes segélyezési gyakorlat sem vezetett el a fejlődő országok felzárkózásához. Amíg néhány ország – főleg Dél-Kelet-Ázsiában – látványos sikereket ért el, jelentős területek még tovább leszakadtak. Ez elsősorban a világ népességének 12 százalékát kitevő szubszaharai Afrikára érvényes: az afrikaiak átlagjövedelme 1970-ben a fejlett országok lakosaiénak 14 százalékát tette ki, ma pedig 7 százalékát. Az ezt eredményező makroökonómiai adatok szintén nem mutatnak javulást: az afrikai országok export- és importtermékei közötti cserearány mintegy 25 százalékkal romlott 1960 óta. A mezőgazdasági termelés a lakosság mintegy 70 százalékának nyújt megélhetést, ugyanakkor csak a nemzeti össztermék egyharmadát teszi ki. Ez az arány a '70-es évek óta gyakorlatilag nem változott. [Brunel 2004: 14]

Az ezredforduló környékén a segélyek összegének csökkenő tendenciája megfordulni látszott. Egyre nagyobb összegeket szánnak a fejlett országok nemzetközi segélyezésre és ezzel párhuzamosan a tudományos érdeklődés is igen jelentős a témakör iránt. 2000-ben az ENSZ közgyűlése elfogadta az igen ambiciózus *millenniumi fejlesztési célokat*, amelyek nyolc konkrét területen irányoztak elő jelentős javulást 2015-ig. 2002-ben Monterrey-ben újra megerősítették a célt, hogy a fejlett országok nemzeti össztermékük 0,7 százalékát segélyezésre fordítsák. Ez a cél jelenleg utópisztikus (a donorok jelenlegi átlaga 0,3 százalék) az OECD DAC beszámolója szerint, de 2008-ban így is rekordmennyiségű, 120 milliárd USD értékű segély áramlott a fejlődő országokba. [OECD 2009]

A támogatások megnövekedett összege és a tudományos érdeklődés újult megnövekedése azzal magyarázható, hogy az egyes szereplők felismerték, a segélyezésnek jelentős szerepe van a posztbipoláris világrendben is, mégpedig biztonságpoli-

2 A fogalom a washingtoni székhelyű pénzügyi intézmények stabilizációra, privatizációra és liberalizációra irányuló politikáját jelöli.

tikai szempontból, számos globális probléma kezelésében, illetve a gazdasági-pénzügyi rendszer stabilitásának fenntartásában.

Jelen tanulmány három részből áll. Elsőként meghatározom a nemzetközi segélyezés fogalmát és rövid betekintést nyújtok a segélyezéssel mikroökonómiai szempontból foglalkozó irodalomba. A második fejezetben a közjószág fogalmának bevezetése és a globális közjavak bemutatása után megvizsgáljuk, hogy a nemzetközi segélyezés mennyiben tekinthető közjószágnak a kedvezményezettek, illetve a donorok szempontjából. Végül foglalkozunk azzal: az a tény, hogy a segélyek különböző jellegű javak a donorok és a recipiensek szempontjából, milyen hatással van a mennyiségre és a felhasználásra.

1. A NEMZETKÖZI SEGÉLYEZÉS MIKROÖKONÓMIAI MEGKÖZELÍTÉSE

Dolgozatom kulcsfogalma a nemzetközi segély. Nemzetközi segélynek tekinthetjük a hivatalos (állami) forrásból származó – a piacinál kedvezőbb – tranzakciókat, valamint a nem állami szereplőktől (végső soron magánszemélyektől, vagy vállalatoktól) származó adományokat. Míg előbbi esetben az adófizetők hozzájárulása alapján az állam szakpolitikájának formálása során dönt a segélyezés mikéntjéről, utóbbi esetben önkéntes hozzájárulásokról van szó, amelyek nagyrészt nem kormányzati szervezeteken keresztül jutnak célba. Nemcsak kifejezetten pénzügyi források átadása számít segélynek, hanem az áruk, technológiák, vagy a tudás átadása is.

Annak ellenére, hogy forrástranszfert jelent, nem tartozik ide a közvetlen külföldi befektetés, a kereskedelem, az exporttámogatások, vagy a katonai segítségnyújtás.

A hivatalos segélyek fogalmát az OECD DAC-ra támaszkodva határozhatjuk meg. Egy adott forrástranszfer akkor tekinthető hivatalos fejlesztési segélynek (ODA – official development assistance), ha

- (i) azt hivatalos szervek (helyi vagy központi kormányzatok, vagy azok ügynökségei) nyújtják,
- (ii) annak célja a fejlődő országok gazdasági fejlődése és jóléte,
- (iii) legalább 25 százalék adományelemet tartalmaz.³ [OECD 2008]

Nemcsak közvetlenül a fejlődő országok⁴ számára nyújtott forrástranszferek tekinthetők ODA-nak, hanem a multilaterális intézményeken keresztül eljuttatott segélyek is, és a fejlett országokban a nemzetközi fejlesztéssel kapcsolatos tudatosságot növelő, szemléletformáló programok támogatása is. Ha a segélyek globális volumenét szeretnénk látni, akkor az ODA fent említett mennyiségéhez hozzá kell adnunk az – arányaiban egyébként jóval kisebb – nem állami forrásokból származó segélyek összegét. Ennek vizsgálata módszertanilag is fejletlenebb az ODA-énál, s ebből kifolyólag a rendelkezésünkre álló statisztikák is megbízhatatlanabbak. Egy használható közelítést a *Global Humanitarian Assistance Report* ad, amely a csak magán-

³ Ez egyaránt jelenthet vissza nem térítendő adományokat és a piaci feltételekhez képest kedvezményes kölcsönöket.

⁴ Az OECD DAC tételesen listázza az ebből a szempontból fejlődőnek számító országokat: <http://www.oecd.org/dataoecd/62/48/41655745.pdf>

jellegű forrásokból származó, kifejezetten humanitárius jellegű segélyek összegét 3,1 milliárd dollárra teszi.⁵ [Development Initiatives 2009: 2]

Annak ellenére, hogy a segélyek jelentős – és növekvő – pénzügyi eszközöket tesztítenek meg, az utóbbi évtizedek során nem következett be jelentős változás a fejlődő országok helyzetében – vagy ha mégis történt fejlődés, azt általában nem a segélyeknek tudják be.

A segélyezéssel ökonómiai módszerekkel foglalkozó szakirodalom jelentős része éppen ezt a kérdéskört vizsgálja. A '80-as évek viszonylag optimista megközelítése után [Cassen 1987, Riddell 1987] a '90-es évektől kezdve napvilágot láttak olyan kutatások is, amelyek szerint statisztikailag nem kimutatható/szignifikáns az összefüggés aközött, hogy egy ország mennyi segélyt kap és milyen mértékben nő a nemzeti összterméke [Boone 1996, Easterly et al 2003, Jensen-Paldam 2003]. A segélyek hatásoságába vetett hit megkérdőjeleződése okozta többek között a '90-es évekre jellemző „donorfáradtságot”, a segélyek átmeneti visszaesését. Napjainkban a segélyezéssel foglalkozó kutatások jelentős irányvonala nem azzal foglalkozik már, hogy önmagában hatékony-e a segélyezés, hanem azzal, hogy milyen körülmények között, mely feltételek teljesülése esetén hatékony. Számos kutató a recipiens belső körülményeinek minőségében látja a segélyek helyes felhasználásának és ezáltal hatékonyságának kulcsát [Burnside-Dollar 2000, Collier-Dollar 2002]. Ide tartozik a gazdaságon belüli kapcsolódási pontok megléte, a megfelelően erős és jól kiépített intézményrendszer, a kormányzati szektor rátermettsége és megbízhatósága, a segélyek szektorok és földrajzi területek szerinti elosztásának szempontjai. Különösen nagy hangsúlyt kap a tulajdonosi szemlélet: a kedvezményezett államnak magáénak kell vallania az adott segélyprojektet annak érdekében, hogy az hatékony tudjon lenni. Az elemzések azonban alapjaiban kritizálják a segélyezési rezsimit azáltal, hogy bemutatják, a legtöbb esetben a donorok sikertelenek abban, hogy biztosítsák a támogatások hatásosságát azáltal, hogy megfelelő feltételekhez kötik az átutalásukat.

Ezeknek a kutatásoknak a közös jellegzetessége, hogy alapvetően a végrehajtás oldaláról közelítik meg a segélyezés hatékonyságát és a felhasználás vagy a projektvégrehajtás módjában látják a hatékonyság kulcsát. Ide tartozik többek között a koordináció kérdése, a korrupció, a recipiens ország politikai berendezkedésének és gazdaságpolitikájának minősége, a végrehajtó szervezetek rátermettsége.

Mikroökonómiai vonatkozásai miatt külön kiemelendők Easterly kutatásai. A segélyezés kurdarcait ő abban látja, hogy az elosztás és a végrehajtás során nem a piacgazdaság, hanem a tervgazdaság elvei érvényesülnek: piaci helyett bürokratikus mechanizmusok. Ez megvalósul a segélyszervezetek szintjén, amelynek következtében működésük leírható a hagyományos *kartell* fogalmával [Easterly 2002], de a rendszer egész szintjére is érvényes. Easterly szerint a segélyezés folyamatában a „tervezők” vannak túlsúlyban, ők azok, akik csekély visszajelzések mellett egy bürokratikus folyamat eredményeként döntéseket hoznak a támogatások felhasználásáról, s ebben a folyamatban ráadásul elvész egy-egy intézmény vagy szervezet egyéni felelőssége. Kívánatos lenne, ha sokkal nagyobb hangsúlyt kapnának a „megoldáskereső”, akik jobban hasonlítanak a piac szereplőire: amellet, hogy felelősséget vállalnak saját

5 A magánjellegű forrásokból származó, de nem humanitárius, hanem fejlesztési célú segélyek összegéről nem áll rendelkezésünkre adat.

munkájukért, saját ötleteik alapján kísérletezve és a visszacsatolásokat figyelembe véve, hibáikból tanulva decentralizált, innovatív és a helyi viszonyoknak megfelelő módon érnek el egy-egy területen látványos eredményeket [Easterly 2006].

A segélyezéssel foglalkozó irodalom egy másik jelentős része, amely számunkra is fontos lesz a továbbiakban, a kínálati oldalt vizsgálja: arra tesz kísérletet, hogy magyarázatot találjon a segélyek kínálatának mennyiségére, illetve az allokációt befolyásoló tényezőkre. A segélyek minőségét és hatékonyságát ezek a kínálati tényezők is jelentős mértékben meghatározzák, mint ahogy az *Smillie-nek* és *Minearnak* [2003] a humanitárius segélyek finanszírozási gyakorlatáról írt tanulmányából is kiderül. Az elemzők számára fontos kérdés, hogy a humanitárius kritériumok, a szükségletalapú allokáció mennyiben befolyásolja a donorokat döntéseik meghozásában. Számos befolyásos tanulmány megkérdőjelezte a recipiensek szükségleteinek relevanciáját a döntéshozatalban és arra a következtetésre jutott, hogy kizárólag a donorok önértékei határozzák meg az allokációt [McKinlay–Little 1979, Maizels–Nissanke 1984]. Ezzel ellentétes következtetésre jut azonban néhány újabb tanulmány, amely szerint a célszágok (célcsoportok) szükségleteit, valamint a fejlődésre gyakorolt hatásokat is figyelembe veszik az allokációs döntéseknél [Alesina–Dollar 2000, Alesina–Weder 2002, Berthélemy–Tichit 2004, Berthélemy 2006].

Jómagam a továbbiakban szintén a kínálati oldalra fektetem a hangsúlyt, amikor arra keresem a választ, hogy a donorok számára közjóság-e valójában a segély.

2. A SEGÉLYBŐL SZÁRMAZÓ HASZNOSSÁG – KIZÁRÁS ÉS RIVALIZÁLÁS

2.1. KÖZJAVAK ÉS MAGÁNJAVAK A MIKROÖKONÓMIÁBAN

A közjavak elméletének kidolgozása *Samuelson* „The Pure Theory of Public Expenditure” című munkájával kezdődött 1954-ben és azóta a standard közgazdasági oktatás részévé vált. [Vö. pl. Kopányi 2000, Begg 2005, Samuelson–Nordhaus 2006] A társadalom által fogyasztott javakat a fogyasztás jellege alapján többféleképpen is csoportosíthatjuk. Egyrészt megkülönböztethetjük őket aszerint, hogy van-e lehetőség arra, hogy egyes szereplőket kizárjunk a fogyasztásból, másrészt aszerint, hogy van-e rivalizálás a fogyasztás során.

A tiszta magánjavak azok a hagyományos piaci javak, amelyeket rendszerint a piacon, pénzért lehet megvásárolni és amelyek iránti szükséglet egy-egy egységre irányul. A magánjavak esetében a fogyasztó személye és a fogyasztás mennyisége pontosan azonosítható, ezáltal pedig a vásárlásért fizetendő ellentételezés is meghatározható. Ezzel függ össze, hogy a fogyasztók egy része kizárható a fogyasztásból, ugyanakkor rivalizálás van a fogyasztásban (azaz az egyik szereplő fogyasztása csökkenti a másik által elfogyasztható készlet mennyiségét).

Tiszta közjavaknak azokat a javakat hívjuk, amelyek esetében nincs rivalizálás az egyes fogyasztók között és nem is zárható ki senki (az adott közösségen belül) a fogyasztásból. A közjavakra a kollektív fogyasztás jellemző: egymással párhuzamosan többen is fogyaszthatják ugyanazt a jószágot és az egy fő általi fogyasztás nem csökkenti a mások által fogyasztható mennyiséget. (Ez nem azt jelenti, hogy minden fogyasztó számára azonos hasznossággal bír a jószágot, hiszen az az egyéni ízléstől függ.)

A szabad természeti javak – a víz, a levegő – klasszikus példái a közjóságnak, ám a környezetszennyezés mértékének tudatában már itt is felmerül a rivalizálás, illetve a kizárás problémája. A honvédelem, vagy a kikötői világítótorony továbbra is klasszikus közjóságnak számít. Érdeemes megkülönböztetni a lokális közjavak fogalmát, amennyiben csak egy-egy szűkebb közösség esetében valósul meg a rivalizálás és a kizárhatóság hiánya (pl. egy társasház játszótere, polgárórség egy faluban).

A tiszta közjavakat és tiszta magánjavakat érdemes úgy tekintenünk, mint egy kontinuum két szélső pontját. Nagyon kevés jószágot helyezhetünk el egyértelműen a két tiszta kategória egyikébe, ellenben számos olyan jószág van, amely jelentős pozitív külső hatásokkal (externáliákkal) bír és ezért közel áll a közjavak fogalmához.⁶

Közjavak esetében az összes fogyasztó a jószág teljes előállított mennyiségét fogyasztja és az általuk fizetett ár összegződik. Mivel azonban a fogyasztók – a kizárás és rivalizálás megvalósíthatatlansága miatt – nincsenek rákényszerülve arra, hogy fizessenek ezekért a javakért, nem fejezik ki gazdasági eszközökkel a keresletüket. Ezért az ösztönzést biztosító ár és az ebből fakadó profittermelés hiányában elégtelen a közjavak kínálata, tehát kijelenthetjük, hogy nem fejlődött ki a közjavak piaca. A közjavak elégtelen kínálata az egyik legfontosabb ún. *piaci kudarc*, ami azt jelenti, hogy csak a hagyományos piaci eszközökön kívüli módszerekkel elégíthető ki a kereslet irántuk. Demokrációkban a közjavak eltérő mennyisége és összetétele iránti keresletüket a polgárok a választások során fejezhetik ki, hiszen az egyes pártok programjai éppen abban különböznek, hogy milyen mennyiségű és összetételű közjavak előállítását tartják kívánatosnak, illetve ennek érdekében mennyi adó beszedését tervezik. A különbség a közjavakért fizetendő adó és a magánjavakért fizetendő ár között természetesen abban áll, hogy míg utóbbi a fogyasztó saját döntésének eredménye, előbbi az állam főhatalma által kikényszeríthető.

Szorosan kapcsolódik a közjavakhoz a *potyautas magatartás* fogalma, amelynek első leírása Hume-tól származik a XVIII. századból [Hume 2006]. Mivel a közjavaknál valamilyen oknál fogva nem valósítható meg a kizárás, a racionális fogyasztó arra fog törekedni, hogy ne fedje fel saját tényleges keresletét és hogy a közjószág előállítási költségeiből ne vegye ki részét – függetlenül attól, hogy mekkora a rezervációs ár az adott jószág tekintetében. Mivel tudja, hogy az ő hozzájárulása nélkül is előállítják az adott közjószágot, a racionális viselkedés számára az lesz, hogy „letagadja” saját keresletét az adott jószág iránt és erre hivatkozva ne járuljon hozzá annak megvásárlásához. A közösségi közlekedésben tapasztalt viselkedés alapján nevezzük ezt a jelenséget potyautas magatartásnak.

A közjavak előállításának piaci kudarc, illetve a potyautas magatartás miatt nem lehet a piacra bízni a kínálat megteremtéséről szóló döntést – azt a kormányzatnak kell meghoznia a polgárok választásokon kinyilvánított preferenciái alapján. Ez nem azt jelenti, hogy a kormányzati szférának kell előállítania az adott jószágot, hiszen arra már a magánszféra is képes (gondoljunk csak példaként a közterületek tisztítására vagy a honvédelemhez felhasznált fegyverek gyártására), de mindenképpen a kormányzatnak kell megrendelnie ezeket a javakat [Begg 2005: 284].

⁶ Az olyan javakat, amelyek esetében megvalósítható a kizárás, de nincs rivalizálás klubjavaknak hívjuk, azokat a javakat pedig, amelyek esetében van rivalizálás de különböző okokból nem valósítható meg (vagy nem kívánatos) a kizárás túlsúlyosra hajlamos javaknak hívjuk.

2.2. GLOBÁLIS KÖZJAVAK ÉS A SEGÉLYEZÉS

A segélyezés hatásainak vizsgálatához érdemes felhasználnunk a *globális közjavak* fogalmát is. Ezt a segélyezésről szóló diskurzusban a UNDP „Global Public Goods. International Cooperation in the 21st Century” című könyve honosította meg 1999-ben [Kaul et al. 1999]. A közjavaknak egy olyan csoportjáról van szó, amelynek fogyasztásából származó haszon globális szinten élvezhető. A UNDP megközelítésében a kizárhatóság és a rivalizálás hiányát három dimenzió mentén értelmezhetjük: országok, társadalmi-gazdasági csoportok és generációk szintjén. Mindhárom dimenzióban az a kritériuma egy közjóságnak globális mivoltának, hogy nemcsak egy-egy csoport élvezheti annak előnyeit, tehát több országcsoport, több társadalmi-gazdasági csoport és a jelen illetve jövőbeli generációk is egyaránt hasznot húznak a fogyasztásából. Mint ahogy azonban az egy-egy országon belül előállított és elfogyasztott közjavak esetében sem, itt sem alkalmazhatunk túl szűk definíciót, ha az elméletből érvényes következtetéseket szeretnénk levonni a gyakorlat számára. Nagyon kevés olyan globális közjóság van, amely valóban univerzális, amely minden ország, társadalmi-gazdasági csoport és generáció számára kizárhatóság és rivalizálás nélkül hasznosnak bizonyul. A szakirodalomban alkalmazott meghatározást érdemes elfogadnunk, ahol a globális közjóság minimumfeltétele az, hogy több mint egy országcsoport élvezze a fogyasztását, valamint nem hoz hátrányos helyzetbe egyetlen társadalmi-gazdasági csoportot, illetve generációt sem. [Kaul et al. 1999: 10–11]

Mielőtt megvizsgálánk, mennyiben számít globális közjóságnak maga a segélyezés, érdemes kitérnünk arra, hogy milyen interakció áll fenn a segélyezés és általánosságban a globális közjavak kínálata között. Számos olyan globális közjóság létezik, amely kedvezően hat a szegényebb országok illetve népcsoportok fejlődésére. Ilyen például a környezeti ártalmak csökkentése – a környezetrombolás, különösen pedig az éghajlatváltozás következményei jóval súlyosabban érintik a fejlődő országokat, mint a fejletteket –, valamint az alap kutatás egyes ágai. A kutatás esetében két tényezőt kell figyelembe vennünk: a kizárhatóság kérdése itt nem kifejezetten technológiai jellegű, hanem társadalmi-politikai döntések kérdése (vö. intellektuális tulajdonjogok kereskedelme), továbbá a kutatás tárgya jelentősen befolyásolja azt, hogy valóban közjóság-e a kutatási eredmény, tudják-e azt hasznosítani a fejlődő országok is (pl. kutatások az alapszintű egészségügyi ellátás javítására, oltások kifejlesztése, vagy trópusi országokban alkalmazható mezőgazdasági újítások).

Kanbur [2001], illetve *Jayaraman* és *Kanbur* [1999] amellett érvelnek, hogy a segélyszervezeteknek nagyobb hangsúlyt kell fektetniük a nemzetközi közjavak előállítására az országspecifikus segélyezési projektek mellett. Ebben benne foglalják a fejlődő országok által jól felhasználható és számukra hozzáférhetővé tett tudományos kutatások támogatása, valamint a környezetünk megóvására irányuló intézkedések is, de a szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy a fejlődő országok közötti koordinációs problémák enyhítésére létrehozott intézmények is olyan globális közjavakká válhatnak, amelyek elősegítik a fejlődést. Érvelésük szerint bizonyos feltételek teljesülése esetén helyettesíti egymást a közvetlen segély és a globális közjavakhoz való hozzájárulás. Ezért sok esetben hatékonyabb lehet, ha a donorország maga állítja elő a szóban forgó globális közjavakat, mintha az ennek megfelelő összeget segélyezésre fordítaná.

2.3. A SEGÉLYEZÉS MINT JANUS-ARCÚ JÓSZÁG: A RECIPIENSEK SZEMSZÖGÉBŐL...

A segélyt – legyen az pénz, áru, szolgáltatás, vagy technológia – a fejlődő, vagy katasztrófa sújtotta országok és azok lakossága fogyasztják el. Főleg sürgősségi segélyezés esetében ez közvetlenül az átadott termékek, szolgáltatások elfogyasztását jelenti, amely esetben egyértelműen megvalósul a rivalizálás és a kizárás. Egy élelmi-szercsomag ugyanúgy magánjóság egy válság sújtotta területen, mint a fejlett világ bármely áruházában. A hosszabb távú fejlődést szolgáló beruházások esetében a fogyasztást arra vonatkoztatjuk, hogy egy adott „fogyasztási egység” – ország, régió, közösség, vagy akár háztartás – a megfelelően felhasznált segélyből hasznot húz, legyen a végső cél egy útfelújítás, egy beiskolázási program, vagy egy kórházépítés. A segély típusától és megvalósítási módjától függ, hogy mekkora a fogyasztási egység, mely embercsoportok, recipiensek profitálnak belőle. Egy falu tiszta ivóvízzel történő ellátása közjóságnak számít az adott falun belül (amennyiben nem zárnak ki senkit a fogyasztásból és megfelelő mennyiségben rendelkezésre áll a víz), de az egyes falvak egyértelműen rivalizálnak egymással az ivóvízzel való ellátásra irányuló fejlesztési projektért. Ugyanígy, ha külföldi támogatásból megvalósul egy alapszintű közegészségügyi program, az az adott ország vagy régió lakosai számára közjóságnak számít, de más országok vagy régiók kizárhatóak a program teljes hasznának az élvezetéből, legfeljebb az abból származó pozitív externáliák lehetnek rájuk kedvező hatással (pl. járványok terjedésének megfékezése).

Szem előtt tartva, hogy egyes közösségeken belül tehát lehet közjóságjellege a segélynek, alapvetően mégis azt mondhatjuk, hogy a recipiensek számára a magánjavarok tulajdonságaival bír, hiszen a rivalizálást és kizárhatóságot a fogyasztási egységekre kell vonatkoztatnunk: az egyes országok, régiók, közösségek vagy háztartások nem fogyaszthatják el egyszerre ugyanazt a segélyt, így szükségszerű a verseny közöttük, amit a tapasztalat is alátámaszt.

2.4. ... ÉS A DONOROK NÉZŐPONTJÁBÓL

A segélyezésnek nemcsak a célországok a „fogyasztói”, hanem a támogatásokat biztosító donorok is. Számukra az általuk folytatott segélyezésből származó hasznok mint javak természete a kérdés. Ezek a hasznok motiválják őket alapvetően a segélyezésben. Meg kell különböztetnünk külgazdasági, biztonságpolitikai, külpolitikai és eszmei-ideológiai érdekeket a segélyezésben.⁷

Jellemző módon ezeknek a javaknak az árát maga a nyújtott segély (illetve az ahhoz felhasznált pénzeszköz) jelenti. A segélyek donorok számára megnyilvánuló hasznosságát két szempontból vizsgálhatjuk: egyrészt az államok szintjén, azaz hogy a fenti definíció értelmében globális közjóság-e a segélyezés, másrészt az állam alatti szereplők szintjén, azaz hogy egy-egy donorországon belül az állampolgárok számára közjóságnak számít-e. Mindkét szinten láthatjuk, hogy számos olyan jellegű vonása van a segélyezésnek, amely hasonlatossá teszi azt a közjavakhoz.

⁷ A donorok érdekeit összefoglaló magyar nyelvű elemzést I. Paragi és Szent-Iványi [2006].

Előbbi esetben azt a kérdést kell tisztázni, hogy az egy adott állam által nyújtott segítyből származó haszonból kizárhatóak-e más fogyasztók, azaz államok, illetve van-e rivalizálás az egyes államok között a haszon élvezetében – azaz tekinthetőek-e valamilyen mértékben globális közjóságnak ezek a hasznok.

A külgazdasági célok esetében vegyes a kép. A donorország pozíciószerezésre, saját exportjának növelésére használhatja a segítyeket, s ebből közvetlen módon nem származik haszon más államok számára, azok kizárhatóak a haszon élvezetéből. Kisebb mértékben viszont, indirekt módon részesülhetnek a donorország gazdasági pozíciószerezésének előnyeiből, ugyanis ha ennek az országnak nő a jövedelme, akkor a jövedelem rugalmasságának függvényében nő az importja is, ami más országok számára exportlehetőséget biztosít [vö. Szentés 2005: 304]. Amennyiben a célország gazdasági teljesítménye javul a segítyek hatására, az ebből eredő hasznot is minden ország élvezi, hiszen nő a piac mérete és így más államok is haszonhoz juthatnak (nincs kizárhatóság, nincs rivalizálás). Az esetleges államcsőd elkerülése, a hiteltörlesztő képesség fenntartása (amelyekhez a segítyek bizonyos formái hozzájárulhatnak) ugyanígy globális közjóságnak számítanak.

A biztonságpolitikai érdekekre még inkább jellemző, hogy azok megvalósulása egyfajta globális közjóság és ez egyaránt vonatkozik a „kemény” és a „puha” biztonsági kérdésekre. A segítyezés fontos célja, hogy fenntartsa az adott régió politikai, katonai stabilitását. Ez egyértelműen jóval nagyobb hasznosságot jelent a térségbeli államoknak, mint a földrajzilag távolabb eső országok számára. Abból a szempontból viszont globális közjóságnak tekinthető a segítyezés, hogy egyik deklarált célja és hatékonyságának fokmérője, hogy egyes globális problémák megoldásában mennyiben sikeres. Ilyen globális problémának tekinthető a környezetrombolás, az ellenőrizetlen és tömeges migráció, egyes járványok kialakulása és elterjedése, a szervezett bűnözés, a terrorizmus [vö. Jayaraman–Kanbur 1999, Kanbur 2001]. Ezek megoldása, de legalábbis mérséklése minden állam közös érdeke, s annak élvezetéből senki nem zárható ki.

A külpolitikai érdekek segítyeken keresztül történő érvényesítése ezzel ellentétben inkább magánjóság jellegű a donorállam számára, hiszen kizárhatóak belőle más államok. Ő az, aki profitál abból, hogy politikai befolyást nyer a partnerországban és saját stratégiai céljainak érvényesítése céljából esetleges támogatót szerez (pl. szavazatot nemzetközi szervezetben), valamint általa preferált csoportokat (etnikumokat, vallási közösségeket), ügyeket (politikai mozgalmakat) tud támogatni az adott célországban [Smillie–Minear 2003: 6ff]. További, bár jelentőségében jóval kisebb haszon számára, hogy növelheti presztízsét a nemzetközi donorközösség körében. A nemzetközi segítyezési rendszer azon normái, amelyek a segítyek összegének minél magasabb szintjét szorgalmazzák (Millenniumi fejlesztési célok, 0,7 százalékos GDP-arányos cél, az Európai Unió saját célarányai), valamint az egyes donorok segítyeinek minőségét vizsgáló statisztikák, jelentések (részben az OECD DAC, részben civil kezdeményezések részéről) lehetővé teszik a donorok számára, hogy nagy mennyiségű, illetve jó minőségű segítyek nyújtása esetén kedvező színben tűnjenek fel különböző fórumokon. Mikroökonómiai szempontból ez a fogyasztóknál jelentkező ún. demonstrációs hatással vonható párhuzamba.⁸

⁸ A demonstrációs hatás fogalmát ebben a kontextusban már Dudley és Montmarquette is említik 1976-ban.

Az eszmei-ideológiai érdekek vizsgálatánál a legkevésbé egyértelmű az eredmény. A realista felfogás szerint csak akkor nyújt egy donor segílyt, ha az valamilyen módon az ő érdekeit szolgálja. A fentiekén kívül ilyen érdek lehet a saját ideológiájának terjesztése, amely végső soron hasznot hoz a donor számára – ez nem tekinthető közjóságnak, legfeljebb egy adott csoport számára megnyilvánuló klubjóságnak. A segílyezéssel foglalkozó szakirodalom liberális irányzata szerint azonban létezik önös érdekektől mentes segílyezés [vö. pl. Lumsdaine 1993], amelyet humanitárius, illetve szolidaritási megfontolások motiválnak. Ezt igazolja, hogy a hagyományosan jelentős összegeket áldozó donorországok lakossága nagymértékben támogatja a humanitárius megfontolások alapján történő segílyezést [vö. Smillie–Miner 2003: 12]. Különösen igaz ez a sürgősségi segílyezésre. A humanitárius szempontok érvényesülése, a szegénység, az emberi szenvedés csökkentése globális közjóságnak tekinthető, hiszen az – legalábbis ha osztjuk a liberális felfogást – az emberi mivoltunkból fakadóan mindannyiunk, illetve minden állam közös érdeke.⁹

Láthatjuk tehát, hogy a segílyezésből számos olyan haszon adódik, amelyből nem zárhatóak ki azok az országok, amelyek nem nyújtanak segílyt, és ezekben az esetekben a rivalizálás sem jelentkezik a „fogyasztásban”. A rivalizálás hiányát az is alátámasztja, hogy nem jellemző, hogy a donorok egymásra licitálva törekednének a segílyeik összegének növelésére. Mindez azt támasztja alá, hogy a nemzetközi segílyezés jelentős mértékben rendelkezik globális közjavakra jellemző tulajdonságokkal a donorok számára.

Amennyiben nem a donorállamokat tekintjük a segílyezésből származó haszon fogyasztójának, hanem közvetlenül a magánszemélyek szintjét vizsgáljuk, fokozottan érvényes, hogy a donorállam lakossága számára a segílyezés egy közjóság, függetlenül attól, hogy azt maga az állam, vagy pedig nem állami szereplők hajtják végre.

A fentiekben leírt hasznosságok általában egységesen, kizárhatóság és rivalizálás nélkül realizálódnak a donor állampolgárai számára – ez kisebb megkötésekkel érvényes a külgazdasági érdekekre, gyakorlatilag megkötések nélkül a biztonságpolitikai érdekekre és az adott állam külpolitikai érdekeinek érvényesülése is elvileg egységesen szolgálja a lakosságot. A nemzetközi segílyezés tulajdonképpen más szakpolitikákhoz hasonlóan egyfajta közjóságnak tekinthető, amelyet az adófizetők pénzéből finanszíroznak.

Magánszemélyek önkéntes módon is (nemcsak a kötelező jellegű közteherviselés által) részt vesznek a segílyezésben, jellemző módon nem kormányzati szervezetek számára eljuttatott adományok formájában (meg kell azonban jegyeznünk, hogy a hivatalos segílyezési politika és az önkéntes szervezetek által végrehajtott tevékenység nem teljes mértékben helyettesítő termékei egymásnak). Habár egy ökonómiai megközelítésben mindenképpen racionális szereplőnek kell tekintenünk az embert („fogyasztót”), ez nem jelenti azt, hogy nem kell figyelembe vennünk annak érzéseit is, hiszen a pozitív érzések hasznosságot jelentenek a számára. A magánjellegű adakozás kétféle módon kelt pozitív érzéseket. Egyrészt, az adakozó saját értékeinek, lelki-

9 Érdemes megjegyeznünk, hogy maga a disztributív igazságosság bizonyos tekintetben globális közjóság. A UNDP idézett tanulmányában *Kapstein* ezt azzal indokolja, hogy a történelmi tapasztalatok megmutatták, a társadalmi igazságtalanság és a nyomor a legjobb táptalaja a diktatúráknak és politikai konfliktusoknak.

ismeretének felel meg azzal, hogy pénzt (vagy időt, árut) szán a rászorulóknak megsegítésére és ez számára megelégedettséget, hasznosságot jelent. Nyilvánvaló, hogy ez nem realizálódik azoknál a személyeknél, akik nem adakoznak, tehát ez egy magánjóság jellegű hasznosság. Másrészt viszont az, hogy mások szenvednek, negatív érzelmeket kelt – s ezt különösen erősíti a média hatása és az információ gyors, olcsó és általános hozzáférhetősége. Az a tudat, hogy „valami történik” ennek a szenvedésnek az enyhítésére, hogy mi „fejlettek, relatíve jólétben élők, katasztrófa által nem érintettek” teszünk valamit ez ellen, megnyugtatóan hat és ezáltal hasznosságot jelent az egyén számára.¹⁰ Az előzőtől eltérően azonban ebből nem zárható ki senki, az egy-egy válságra, vagy problémára irányuló globális segélyek nagysága megnyugvással tölthet el bárkit, aki erre fogékony, az ország lakossága által felajánlott adományok nagysága pedig akár a nemzeti büszkeséget is növelheti.

Míg magánjavak esetén az árrendszer, a közjavak esetén a politikai folyamatok döntenek az előállítandó mennyiségről. Éppen ezért a magánszemélyek szintjén a döntéshozókat, azaz a politikusokat, köztisztviselőket, érdekcsoportokat is meg kell vizsgálni. Számos tanulmány említi a segélyezéssel foglalkozó köztisztviselők és intézmények befolyását a segélyek minőségére és mennyiségére [Mosley 1985, Feeny–McGillivray 2008]. Demokratikus társadalmakban – a donorállamok alapvetően ilyenek tekinthetők – a döntéseket meghozó politikusoknak az őt megválasztók preferenciáit kell képviselnie, illetve az eltérő preferenciákat megfelelően súlyoznia. A választók preferenciája attól függ, hogy az adott közjóság mekkora határhaszonnal, illetve határköltséggel bír az ő számukra (az egyes személyekre vonatkozó határköltség pedig az adórendszer függvénye). Többségi szavazás esetén a medián szavazó által preferált mennyiségű közjóságot fog az állam előállítani, és ez vonatkozik a segélyek mennyiségének meghatározására is.

A segély esetleges közjóság jellegéből fakadó következményeket átfogó és kimerítő módon nem vizsgálták még a szakirodalomban. Az elemzések fő vizsgálódási területe az, hogy a segélyek közjóság-jellege milyen hatással van a donorországokban a segélyezés iránti „keresletre”, illetve az allokációs döntésekre.

A donorország segélyezés iránti keresletével foglalkozó viták egyik elindítója *Dudley és Montmarquette* 1976-os tanulmánya volt, ám ők még nem alkalmazták megfigyeléseik elméleti keretként a közjavakon alapuló megközelítést. A szerzőpáros egy a későbbiekben többek [Trumball–Wall 1994, Lahiri és Raimondos-Møller 2000, Feeny–McGillivray 2008] által továbbfejlesztett modellt javasolt, amelyben a donorok motivációja a segélyezés szubjektív módon megítélt hatása a célországokban. Három olyan tényezőt azonosítanak, amelyek a segélyekből származnak és amelyek iránt a donor keresletet támaszt: a recipiens ország (kül)politikájának számára kedvező változása, a recipiens külgazdasági stratégiájának számára kedvező változása, valamint az a tudat, hogy a célország lakosságának az életében kedvező változásokat értek el [Dudley–Montmarquette 1976: 133]. Ez egybecseng az általam leírtakkal, csak annyiban szűkebb, hogy számos globális probléma még nem volt aktuális a '70-es években, így a segélyek egyéb pozitív hozadékait még nem említik a szerzők.

A segélyek közjóság-jellegéből indult ki viszont Mosley [1985], aki ebből vezette le a donorok által kínált segélyek mennyiségét. Az ő kereslet-kínálati modelljét az ha-

¹⁰ Ezt az érzést nevezi ironikus módon SIBD-nek ("Something is Being Done") Easterly [2006: 5]

tárazza meg, hogy a fogyasztók (a donorország adófizetői) nincsenek tisztában a segélyezés jellegével és árával, ellenben jelentős altruista indítékaik vannak. A donorországok kormányai követő vagy vezető módon is viselkedhetnek, attól függően, hogy igazodnak-e a választók preferenciáihoz a segély mennyiségére és minőségére vonatkozóan, vagy megpróbálják a közvéleményt saját maguk befolyásolni.

3. A SEGÉLYEK JELLEGÉNEK KÖVETKEZMÉNYEI

3.1. A RECIPIENSEK SZÁMÁRA...

A recipiensek számára a segélyek magánjavakként jelennek meg, hiszen annak fogyasztásában rivalizálás van az egyes fogyasztási egységek között, s abból mások kizárhatóak. A segélyek esetében azonban ez a kizárás nem piaci eszközökre támaszkodva történik, hiszen definíció szerint nem kell fizetni a segélyekért, lévén hogy azok kedvezményes transzferek, sokszor pedig kifejezetten vissza nem térítendő adományok. Ez a tény számos implikációt hordoz magában.

A fogyasztók keresleti görbéjén a nulla árhoz (vagy kedvezményes hitel esetén a kedvezményes árhoz), de semmiképpen sem a reális piaci árhoz kapcsolódó mennyiségre van kereslet, ami egyértelműen túlkereslethez vezet, jóval meghaladva a kínálat elméleti lehetőségeit is. A képet valamelyest árnyalja, hogy a segélyek adminisztrációja jelentős terhet ró a recipiensekre, illetve hogy a segélyek sokszor gazdasági vagy politikai feltételekhez kötöttek. Ezek a keresletet valamelyest csökkentik, de az még így is jóval meghaladja a kínálat lehetséges szintjét.

További probléma, hogy mivel a fogyasztók nem a termék árát fizetik ki, nem tükröződik jól a preferenciájuk, nem derül ki a rezervációs árak, illetve hogy mennyi egyéb termékről hajlandóak lemondani az adott segélyprogram/-projekt érdekében. Így nem piaci mechanizmusok allokalják a segélyeket, hanem politikai-bürokratikus döntések eredménye, hogy ki milyen mértékben „fogyaszthat” segélyeket. Ez vonatkozik az egyes államok közötti allokalcióra, de azon belül a célcsoportokra, a térségek, közösségek, háztartások közötti elosztásra.

A segélyek ingyenes mivoltából adódó torzító hatás éppen abban áll, hogy nem pénzeszközökkel válhat valaki fogyasztóvá, hanem akkor, ha valamilyen módon meg tudja győzni a donort, hogy őt érdemes támogatásban részesíteni. A recipiens a donor érdekeire apellálva politikai vagy gazdasági alkukat köthet a segélyek megszerzése érdekében és így nem a hatékonyság, hanem a donorok érdekei, a szereplők közötti játszmák, illetve a recipiens alkuereje határozzák meg az allokalciót.

A recipiensek számára éppen abban rejlik a segélyezéshez kapcsolódó ellentmondás, hogy nehéz egyszerre élvezniük a külső beavatkozásoktól mentes teljes szuverenitást, ugyanakkor elfogadni a külső támogatást, sőt jelentős mértékben függeni tőle. Nem véletlen, hogy egyes államok nem fogadják el a nemzetközi segítséget bizonyos humanitárius katasztrófák esetén (pl. India a cunami, Japán a kobei földrengés után).

A segélyek elosztásában a rászorultság is szerepet játszik mint kritérium. Ez azonban azt jelenti, hogy nem egy adott ár megfizetésével, hanem a minél nagyobb rászorultsággal (rossz gazdasági, szegénységi mutatókkal) válhat valaki a segély fogyasztójává. Természetesen kívánatos, hogy a rászorultság legyen az egyik legfontosabb

szempont a segélyek allokációjában, de ez olyan problémákhoz vezet, mint a valós helyzet eltorzítása és a segélyfüggőség. A segély fogyasztója nem motivált abban, hogy saját maga javítson gazdasági helyzetén, hiszen az ahhoz vezetne, hogy kevesebbet kap azokból az ingyen elérhető javakból, amelyeket a segély jelent. Különösen humanitárius válságok esetében még azt is megfigyelhetjük, hogy az érintett kormányok eltorzítják az információt a válságról, hogy az súlyosabbnak tűnjön, illetve nem próbálják meg maguk enyhíteni annak körülményeit.¹¹ Ez utóbbival kapcsolatban emlegetik a segélyezésre vonatkozóan a biztosítási piacról átvett „erkölcsi kockázat” fogalmát, amelynek lényege, hogy amennyiben egy szereplő arra számíthat, hogy egy káresemény, jelen esetben természeti vagy ember által okozott válság esetén segítséget kap, kevésbé lesz motivált, hogy a válságot megelőzze, vagy annak következményeit maga csökkentse.

Amint azt korábban láttuk, a segélyezés hatékonyságát vizsgáló tanulmányok már leszögezték, hogy azok optimális allokációja, illetve az erős tulajdonosi szemlélet mellett történő végrehajtás rendkívül fontosak a hatékonyság szempontjából. Az allokáció azonban politikai-bürokratikus folyamatok eredménye (mint általában a közjavak esetében, holott a recipiensek számára a segélyek közelebb állnak a magánjavakhoz) és a tulajdonosi szemlélet is gyengül a piaci mechanizmusok hiánya miatt, ez pedig kedvezőtlen hatást gyakorol a segélyek hatékonyságára.

3.2 ...ÉS A DONOROK SZÁMÁRA

A közjavak általános problémája egyértelműen megjelenik a segélyek esetében. A mainstream közgazdaságtan régóta számol azzal, hogy közjavak esetében az optimalistól elmarad a kínálat. Mivel nem zárható ki egyetlen fogyasztó sem a javak élvezetéből, senki nem motivált abban, hogy kifejezze valódi keresletét a termék iránt, így jellemzővé válik a potyautas magatartás.

A potyautas magatartást a segélyek vonatkozásában először az állam alatti szinten vizsgáljuk. Általánosságban feltételezhető, hogy egy adott állam annyi segélyt nyújt, amennyit az állampolgárok kívánatosnak tartanak.¹² A közösségi döntések (public choice) elmélete kimondja, hogy egy demokratikus berendezkedésű (többségi szavazást alkalmazó) politikai közösség olyan mennyiségben állít elő közjavakat, amely a medián szavazó preferenciáinak felel meg [Stiglitz 2000]. Ebből a modelltől az következik, hogy aki a medián szavazónál nagyobb mennyiségű közjóságot tart kívánatosnak (több magánjóságról hajlandó lemondani annak érdekében), az valamilyen más módon próbálja növelni a közjavak előállítását. *Weisbrod* [1977] elmélete szerint ez az oka általánosságban is a nem kormányzati szervezetek létrejöttének. A segélyezés kérdéskörére alkalmazva ez azt jelenti, hogy azok a magánszemélyek, akik nincsenek megelégedve a (saját országuk által nyújtott) nemzetközi segélyek mennyiségével, többletforrásokat, azaz adományokat fordítanak segélyezésre – eze-

11 Klasszikus példa erre az 1984-es éhínség Etiópiában, ahol a Mengisztu-rezsim számos intézkedése kifejezetten fokozta az éhínséget.

12 Mivel a donorállamok jellemző módon demokratikus berendezkedésűek, nem túlzás ezt a modellt használni.

ket pedig jellemző módon nem kormányzati szervezeteken keresztül juttatják el a recipiensekhez.

Az állam alatti szinten tehát a magánszemélyeknek lehetősége nyílik arra, hogy többletforrásokat biztosítsanak a segélyezés számára, amennyiben keveslik a hivatalos fejlesztési segélyek mint közjavak mennyiségét. Ez – legalábbis a modell keretei között – kiküszöböli a szuboptimális kínálatból származó problémákat.

Ha azonban az államok szintjét tekintjük, ahol az egyes országok a fogyasztói a segélyezésből származó haszonnak, már nincs ilyen mechanizmus. A kevésbé elkötelezett donorországok és a segélyeket egyáltalán nem nyújtó országok is élvezhetik a segélyezés gyümölcseit anélkül, hogy saját maguk is hozzájárulnának azokhoz, hiszen abból nem zárhatóak ki.

A globális közjavakra általánosságban is fokozottan jellemző az alulkínálat. Mivel a fogyasztói csoport jellege rendkívül összetett, létszáma pedig igen nagy – gyakran milliárdos nagyságrendű –, a koordinációs problémák fokozottan jelentkeznek. Amíg nemzeti szinten az állam szünteti meg a fennálló piaci elégtelenséget a közjavak előállításával, nemzetközi szinten egy globális kormányzat hiánya miatt ez nem valósulhat meg. Ezt az űrt részlegesen az ún. nemzetközi rezsimek töltik be (pl. pénzügyi, kereskedelmi, segélyezési, stb.). A nemzetközi segélyezési rezsimek törekszik a jobb koordináció megvalósítására és az alulkínálatból fakadó hátrányok tompítására: ezt szolgálják a Millenniumi fejlesztési célok, az újabb és újabb GDP-arányos segélyezési célarányok, az OECD DAC által az egyes országok segélyezéséről készített ún. *peer review*-k.

A donorok számára a fentiekben kívül azt implikálja a segélyek közjóság jellege, hogy azok kínálatát nem piaci mechanizmusok koordinálják, mint ahogyan az a hagyományos piacokon magánjavak esetében történik. Mivel a nemzetközi fejlesztési rendszer kifejezetten decentralizált, a szereplők száma igen jelentős, így a politikai-bürokratikus koordinációs eszközök sem tudnak működni. A koordináció hiányát, gyengeségét számos szerző említi mint a segélyek hatékonyságának csökkentőjét [pl. van de Walle 2001, Smillie–Minear 2003]. Vannak olyan törekvések, amelyek a politikai-bürokratikus koordinációt erősítenék, ezzel valamelyest csökkentve a rendszer decentralizáltságát – tulajdonképpen ez a szerepe az OECD DAC-nak, illetve a humanitárius segélyezés területén erre hivatott a *Good Humanitarian Donorship* kezdeményezés. Más elképzelések szerint a piaci koordinációt kellene erősíteni további decentralizálással és piaci eszközök bevezetésével [Easterly 2002].

4. ZÁRSZÓ

Láttuk tehát, hogy a segélyek más arcukat mutatják a recipiensek és a donorok felé: míg előbbieik számára magánjavakként jelennek meg, utóbbiak esetében sok szempontból megközelítik a globális közjóság, illetve az államon belüli közjóság fogalmát. A közjavak esetében általánosságban is jelentkező problémákat, az alulkínálatot és a potyautas magatartást jelen esetben fokozza az a tény, hogy a segélyek iránti kereslet (a definíció szerinti) kedvezményes feltételek miatt irreálisan nagy.

Különösen a globális problémák megoldásában, a biztonságpolitikai fenyegetések csökkentésében és az általános gazdasági növekedésből származó hasznok tekin-

tetében kívánatos lenne a segélyek magasabb szintje, de ez a jelenlegi feltételek mellett nem várható ezen okokból kifolyólag. A jelenlegi segélyezési rezsím magában hordozza ezt a feszültséget. A potyautas-magatartás kiküszöbölése, s ezzel a kínálat növelése csak az egész segélyezési rendszer megváltoztatása mellett képzelhető el.

IRODALOM

- Alesina, Alberto–Dollar, David (2000): „Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?” *Journal of Economic Growth* 5(1): 33–63
- Alesina, Alberto–Weder, Beatrice (2002): „Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid?” *American Economic Review* 92(4): 1126–37
- Amin, Samir (1976): *Unequal Development*. Sussex
- Begg, David–Fischer, Stanley–Dornbusch, Rudiger (2005): *Economics*. McGraw-Hill Companies
- Berthélemy, Jean-Claude (2006): „Bilateral Donors' Interest vs. Recipients' Development Motives in Aid Allocation: Do All Donors Behave the Same?” *Review of Development Economics* 10(2): 179–94
- Berthélemy, Jean-Claude–Tichit, Ariane (2004): „Bilateral Donors' Aid Allocation Decisions-A Three Dimensional Panel Analysis” *International Review of Economics and Finance* 13(3): 253–74
- Boone, Peter (1996): „Politics and the Effectiveness of Foreign Aid” *European Economic Review* 40(2): 289–329
- Brunel, Sylvie (2004): *L'Afrique. Un continent en réserve de développement*. Éditions Bréal
- Burnside, Craig–Dollar, David (2000): „Aid, Policies and Growth” *American Economic Review* 90(4): 847–868
- Burnside, Craig–Dollar, David (2004): „Aid, Policies and Growth: Revisiting the Evidence.” *World Bank Policy Research Working Paper* 3251, March 2004.
- Cassen, Robert (1987): *Does Aid work?* Oxford: Oxford University Press
- Collier, Paul–Dollar, David (2002): „Aid allocation and poverty reduction” *European Economic Review* 46(8): 1475–1500
- Development Initiatives (2009): *Global Humanitarian Assistance Report* 2009.
- Dudley, Leonard–Montmarquette, Claude (1976): „A Model of the Supply of Bilateral Foreign Aid” *The American Economic Review* 66(1): 132–142
- Easterly William (2002): „*The Cartel of Good Intentions: Bureaucracy Versus Markets in Foreign Aid*” Working Paper No. 4. Washington D. C.: Center for Global Development
- Easterly, William–Levine, Ross–Roodman, David (2003): „*New Data, New Doubts: Revisiting 'Aid, Policies and Growth'*” Working Paper No. 26. Washington D. C.: Center for Global Development
- Easterly, William (2006): „Planners versus Searchers in Foreign Aid” *Asian Development Review* 23(2): 1–35
- Feeny, Simon–McGillivray, Mark (2008): „What Determines Bilateral Aid Allocations? Evidence From Time Series Data” *Review of Development Economics* 12(3): 515–529

- Heller, Peter S.–Gupta, Sanjeev (2004): „More Aid-Making it Work for the Poor” in: Gupta, Sanjeev–Clemens, Benedict–Inchauste, Gabriela (szerk.): *Helping Countries Develop. The Role of Fiscal Policy*. Washington D. C.: International Monetary Fund
- Hume, David (2006): *Értekezés az emberi természetről*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Jayaraman, Rajshri–Kanbur, Ravi (1999): „*International Public Goods and the Case for Foreign Aid.*” Working Paper 99-05. Department of Agricultural, Resource, and Managerial Economics Cornell University, Ithaca, New York
- Jensen, Peter S.–Paldam, Martin (2003): „*Can the New Aid-Growth Models be Replicated?*” Working Paper No. 2003–17. Institute for Economics, Aarhus
- Kanbur, Ravi (2001): „*Cross-Border Externalities, International Public Goods and Their Implications for Aid Agencies.*” Working Paper 2001–03. Department of Applied Economics and Management, Cornell University, Ithaca, New York
- Kaul, Inge–Grunberg, Isabelle–Stern, Marc A. szerk. (1999): *Global Public Goods, International Cooperation in the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press
- Kopányi Mihály (2000): *Mikroökonómia*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó
- Lahiri, Sajal–Raimondos-Møller, Pascalis (2000): „Lobbying by Ethnic Groups and Aid Allocation” *The Economic Journal* 110(462): 62–79
- Lumsdaine, David Halloran (1993): *Moral Vision in International Politics. The Foreign Aid Regime, 1949–1989*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press
- Maizels, Alfred–Nissanke, Machiko (1984): „Motivations for Aid to Developing Countries” *World Development* 12(9): 879–900
- Mansfield Edwin (1991): *Microeconomics: Theory, applications*. New York - London: W. W. Norton & Company
- Mas-Colell, Andreu–Whinston, Michael D.–Green, Jerry R. (1995): *Microeconomic theory*. New York – Oxford: Oxford University Press
- McGillivray, Mark (2005): *Is Aid Effective?* Kézirat. <http://www.oecd.org/dataoecd/18/39/34353462.pdf> – Lekérdezve: 2010. 01. 28.
- McKinlay, Robert D.–Little, Richard (1979): „The U.S. Aid Relationship: A Test of the Recipient Need and Donor Interest Models” *Political Studies* 27(2): 236–250
- Mosley, Paul (1985): „The Political Economy of Foreign Aid: A Model of the Market for a Public Good” *Economic Development and Cultural Change* 33(2): 373–393
- OECD (2008): *Is it ODA?* Factsheet. <http://www.oecd.org/dataoecd/21/21/34086975.pdf>. Lekérdezve: 2009. 12. 01.
- OECD (2009): *Statistical Annex of the Development Co-operation Report 2009*. http://www.oecd.org/document/9/0,3343,en_2649_34447_1893129_1_1_1_37413,00.html – Lekérdezve: 2010. 01. 14.
- Paragi Beáta–Szent-Iványi Balázs (2006): „Szükség vagy érdek? A nemzetközi fejlesztési együttműködés érdek- és motivációrendszere.” *Társadalom és Gazdaság* 1: 99–121.
- Paragi Beáta–Szent-Iványi Balázs–Vári Sára (2007): *Nemzetközi fejlesztési segélyezés*. Budapest: TeTT Consult Kft
- Parkin, Michael (1993): *Economics*. Addison-Wesley Publishing Company
- Prebisch, Raúl (1962): *The Economic Development of Latin America and its Principal Problems*. New York: ECLA UN

- Riddell, Roger C. (1987): *Foreign Aid Reconsidered*. Baltimore: Johns Hopkins
- Rodrik, Dani (2006): „Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform” *Journal of Economic Literature* 44(4): 973–987
- Rosenstein-Rodan, Paul (1943): „Problems of Industrialization of Eastern and Southeastern Europe” *The Economic Journal*, 53(210/211): 202–211
- Samuelson, Paul A. (1954): „The Pure Theory of Public Expenditure” *The Review of Economics and Statistics* 36(4): 387–389
- Samuelson, Paul A.–Nordhaus, William D. (2006): *Közgazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Smillie, Ian–Miner, Larry (2003): *The Quality of Money, Donor Behaviour in Humanitarian Financing*. Tufts University, HWP
- Stiglitz, Joseph E. (2000): *A kormányzati szektor gazdaságtana*. Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó
- Szentes Tamás (2005): *Világgazdaságtan I*. Budapest: Aula
- Trumbull, William N.–Howard J. Wall (1994): „Estimating Aid-Allocation Criteria with Panel Data” *The Economic Journal* 104(425): 876–82
- Van de Walle, Nicolas (2001): *African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979–1999*. Cambridge: Cambridge University Press
- Varian, Hal R. (1991): *Mikroökönómia középfokon. Egy modern megközelítés*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Wallerstein, Immanuel (1974): *The Modern World System*. New York: Academic Press
- Weisbrod, Burton A. (1977): *The Voluntary Nonprofit Sector*. Lexington: Lexington Books
- Williamson, John (1989): „What Washington Means by Policy Reform” In: Williamson, John, szerk. (1989): *Latin American Readjustment: How Much has Happened*. Washington: Institute for International Economics